

การสืบทอดพิธีกรรมและประเพณีของไทย

*พระครูกิตติชัยกาญจน์

ป.ธ.๔, พธ.บ., M.A.

บทนำ

บรรพบุรุษของไทยได้มีแนวคิดที่เกี่ยวกับพิธีกรรม มีการสะสมแนวคิดและพิธีกรรมรวมถึงความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ กันไว้มากมายรวมทั้งยังแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการประกอบพิธีกรรมอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน จึงถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนานจนเป็นประเพณี ปัจจุบันพิธีกรรมที่เป็นประเพณีดั้งเดิมบางอย่างสูญหายไป และยังมีอีกไม่น้อยที่ยังมีการสืบทอด และมีรูปแบบของการประกอบพิธีกรรมไว้อย่างครบถ้วน บางอย่างรูปแบบและเป้าหมายหลักของพิธีกรรมก็เปลี่ยนไป จนทำให้คุณค่าของพิธีกรรมลดน้อยลงไป

ประเพณีและพิธีกรรมในสมัยโบราณ นิยมกระทำตามความเชื่อจะดีหรือร้ายก็อยู่ที่การกระทำ โดยมีความเชื่อว่า หากกระทำถูกต้องจะนำความสุข ความเป็นสิริมงคลมาให้กับตนเองครอบครัว และวงศ์ตระกูล ซึ่งปัจจุบันก็ยังคงยึดถือสืบทอดกันมา จนดูเหมือนว่าเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย เป็นการเชื่อมโยงในเรื่องความเชื่อของคนในชาติที่มีความหลากหลายชาติพันธุ์ แต่ผสมผสานกันอย่างกลมกลืน

พิธีกรรมที่คนไทยยึดถือปฏิบัติในโอกาสต่างๆ กันนั้น บางพิธีกรรมเป็นความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น มีตั้งแต่เกิดจนตาย คนรุ่นใหม่หรือคนรุ่นหลัง จึงต้องประสบกับการเลือกหรือทางเลือกระหว่างสิ่งหลายสิ่ง หรือหลายสถานการณ์ว่า คนกลุ่มนั้นต้องการสิ่งใด หรือเลือกปฏิบัติตนในสถานการณ์นั้น ๆ อย่างไร การตัดสินใจเลือกในสิ่งนั้นหรือสถานการณ์ที่ตนต้องการหรือพอใจ กลายเป็นความหมายขึ้นมาใหม่ คือคำว่า ค่านิยม

ค่านิยมตามที่กล่าวข้างต้นทำให้ผู้เขียนคิดไปได้ว่า ค่านิยมน่าจะมี ๒ ด้าน คือค่านิยมของแต่ละคน กับค่านิยมที่เป็นของส่วนรวม เป็นค่านิยมของสังคม คนไทยก็มีค่านิยม ทั้งของส่วนตนและส่วนรวม ที่เห็นชัดเจนมากประเด็นคือ ค่านิยมในการทำบุญ ค่านิยม - ความเชื่อ - ประเพณีในการทำบุญมาจากอิทธิพลโดยตรงคือ คำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อว่าการทำบุญจะส่งผลไปสู่อนาคตที่ดี คนไทยจึงสะสมทุนแห่งบุญไว้เพื่อจะได้ออกดอกออกผลไปในอนาคต (เชื่อว่ามีจริง) ด้วยความเชื่อดังนี้จึงมีคนที่ใช้จ่ายเงินจำนวนไม่น้อยเพื่อการทำบุญโดยไม่กลัวกับความยากจน (ซึ่งก็จนอยู่แล้ว) และค่านิยมของการทำบุญคือเพื่อหวังผลตอบแทน ทำบุญยิ่งมากเท่าไรก็จะได้อานิสงส์ผลบุญมากขึ้นเท่านั้น เลยมุมเทพทรัพย์สิ้นเงินทอง ทำบุญสุนทานเป็นการใหญ่ บางรายถึงกลับไม่ยอมยกทรัพย์สิ้นให้ลูกหลาน แต่กลับใช้จ่ายอย่างมหาศาลเพื่อการทำบุญ

ผู้เขียนเคยอ่านหนังสือเล่มหนึ่ง ชื่อว่าคู่มือมนุษย์ ของท่านพุทธทาส^๑ เรื่องการทำบุญทำกุศล ที่สูงสุด ในภาคที่กล่าวถึงความมกมาย ซึ่งผู้เขียนชอบใจ ผู้เขียนขอนำคำอธิบายของท่านพุทธทาสมา เสนอในที่นี้ดังนี้

“เมื่อพิจารณาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว จะเห็นว่าการทำบุญที่สูงสุดนั้นคือการทำ คนให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ให้เขาได้รับความสุขด้วยการมีหัวใจอันสะอาดปราศจากกิเลสการสร้าง โรงพยาบาลเพื่อช่วยชีวิตคนทุกประเภท จัดว่าเป็นกุศลโดยไม่มีปัญหา แต่ไม่ใช่กุศลอย่างสูง เพราะ เป็นเพียงการรักษาคนไข้เพื่อให้อรอดตาย เพื่อให้มีชีวิตอยู่สำหรับจะต้องทนทุกข์ต่าง ๆ อื่นๆ ต่อไป เท่านั้น มันเลยมีค่าเท่ากับชั่งคนไว้ให้ถูกกรรมอยู่ในโลกตามเดิม การสร้างโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย ก็ทำนองเดียวกัน เป็นการกุศลจริงแต่ไม่สูง และยังจะกลายเป็นผลร้ายแก่สังคม ถ้านักเรียนมีความรู้ ล้นเหลือเหนือความมีศีลธรรม ไม่ใช่ความรู้ไปในทางที่ควร

การสร้างโบสถ์วิหารวัดวาอารามและเจดีย์ก็อย่างเดียวกัน ยังไม่สามารถจัดว่าเป็นการสร้าง กุศลอันสูงสุดได้ มิใช่ว่าประกวดประชันกันสร้างโบสถ์วิหารศาลาการเปรียญให้เต็มบ้านเต็มเมืองแล้ว จะทำให้คนเข้าถึงอริยสัจหรือก็เปล่า โบสถ์ที่ลงทุนสร้างกันตั้งล้านบาท หรือเกินกว่านั้น ก็ยังไม่เคยทำให้ใครละจากมิจฉาทิฐิมาตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิได้ เลยกลายเป็นสิ่งที่มีไว้ดูเล่นกันสวย ๆ การกุศลที่แท้จริง หรือสูงสุดนั้น คือ การทำให้มนุษย์ได้รู้ถึงสิ่งที่มนุษย์ควรรู้ กล่าวคือธรรมะที่ทำให้ใจสูงได้แก่ การที่ใจมี ความสะอาดปราศจากกิเลส จะมีโบสถ์สำหรับสวดมนต์ทำพิธีหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่สำคัญเท่าความ สะอาดสว่าง สงบของจิตใจ” เป็นคำอธิบายที่มากด้วยปัญญาจริงๆ

ประเด็นที่สอง คือ ความสนุกสนาน คนไทยเป็นคนที่ยึดติดมาทุกยุคทุกสมัย (คนชาติอื่นก็เป็น) เพราะฉะนั้นกิจกรรมต่าง ๆ จึงมักตั้งพื้นฐานอยู่บนความสนุกสนาน เช่นการทำบุญทอดกฐิน แทนที่จะกระทำกันที่วัดใกล้ ๆ บ้าน กลับนิยมยกพวกไปทอดยังที่ไกล ๆ บางครั้งเอาไปทอดกฐินกัน ณ ต่างประเทศ เพื่อจะให้ผู้ร่วมขบวนได้รับความสนุกสนานจากการท่องเที่ยว ความสนุกสนานอาจจะ ทำให้เกิดความประมาท และขาดความจริงจังในการทำงานเพราะมุ่งถึงความสนุกสนานเป็นสำคัญ

ประเด็นที่สาม เป็นความชอบความหรรษาของคนไทย ค่านิยมในเรื่องความหรรษาในการจัด พิธีกรรม เพื่อให้ถูกต้องตามประเพณี จึงจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก จัดงานพิธีใหญ่โต เพื่อ ความมีหน้าตา ไม่มีเงินก็ไปหยิบยืมเขามาแทนที่จะนำเงินจำนวนนั้นไปปรับปรุงส่งเสริมอาชีพของตน กลับนำเงินไปใช้จ่ายในการทำพิธีเข้าทำนอง ตำนานพริกละลายแม่น้ำ คนอื่นจะระลึกถึงความใหญ่โต ของงานเพียงชั่วครู่ชั่วยาม ต่อจากนั้นก็ไม่มีใครกล่าวขวัญถึง ที่จริงเราน่าจะมาคำนึงถึงการกระทำใน สิ่งที่ต้อง การส่งเสริมให้มีการสืบทอดทางพิธีกรรมและประเพณีโบราณที่ถูกต้อง ผู้รู้จริงหรือผู้ที่มี หน้าที่เกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด และหน่วยงาน อื่นที่เกี่ยวข้องกันจะทำอะไรสักอย่างเพื่อให้การสืบทอดเป็นพิธีกรรม และวัฒนธรรมประเพณีมีความ ถูกต้องเหมาะสมพอดี พอเพียงคงอยู่กับคนไทยตลอดไป และเพื่อให้การจัดพิธีกรรมในแต่ละประเพณี ให้ถูกต้องเหมาะสมดังมีหลักในการพิจารณาจัดพิธีกรรมอยู่ ๓ ประการ

^๑พุทธทาสภิกขุ. “การทำบุญทำกุศลที่สูงสุด”, ในความมกมาย. ๒๕๐๑. หน้า ๑๕๗-๑๖๕

๑. ถูกต้องตามหลักศาสนา

๒. ประหยัด

๓. คำนึงถึงประโยชน์

เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงมีการแข่งขันสูง วิถีชีวิตก็เปลี่ยน สมาชิกของสังคมจะมีความสัมพันธ์แบบทฤษฎีภูมิ คือ ความผูกพันมิใช่เป็นการส่วนตัว สมาชิกของสังคมจึงขาดความอบอุ่น เพราะทุกคนมุ่งแต่งานและผลประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาวะทางเศรษฐกิจที่เต็มไปด้วยการต่อสู้ดิ้นรนและการแข่งขัน ทำให้พวกคนต่างคิดถึงประโยชน์ และเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ตราบใดที่สภาวะสิ่งแวดล้อมของสังคมยังอยู่ในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็ยอมยากที่จะเปลี่ยนแปลงแนวคิดหรือค่านิยมได้

การสืบทอดพิธีกรรมของสังคมไทยมีความชัดเจนและปรากฏชัด เพราะเรามีวัฒนธรรมและประเพณีที่ทำกันแต่โบราณ ที่เกี่ยวข้องกันมากคือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และยังมีพิธีกรรมที่ศาสนาพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องอีก ปัจจุบันเลยไม่รู้ว่สิ่งทีประพฤติปฏิบัติเป็นพราหมณ์หรือเป็นพุทธ แต่ไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์หรือพุทธผู้คนในชุมชนจะมีความสามัคคีปรองดอง กลมเกลียวรักในหมู่พวกของตน ผู้สืบทอดหวังว่าจะเกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคงในหมู่พวกพ้องเดียวกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สังคมก็จะมี ความเจริญ แม้ในปัจจุบันวัฒนธรรมหรือประเพณีที่ทำกันมาแต่โบราณ กำลังจะเลือนหายไป คนรุ่นใหม่เมื่อนุรักษ์ของเดิมทีมีประโยชน์จึงพากันละเลย แม้มีเห็นปฏิบัติอยู่บ้าง ก็ยังขาดความรู้ความเข้าใจถูกต้อง ทำให้มีการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องขาดความเป็นระเบียบ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ไม่มี การแนะนำ หรือชี้แจงให้เรื่องทีถูกต้องส่งผลต่อวัฒนธรรมและประเพณีที่ดั่งงามมีความเสื่อมถอยไปเรื่อย ๆ และไม่แน่ใจว่า พิธีกรรมและประเพณีทีดีเหล่านี้้อาจจะเลือนหาย หรือสูญสลายไปตามกาลเวลาอย่างแน่นอน

พิธีกรรมเป็นการบูชาหรือแบบอย่างแบบแผนทีปฏิบัติในศาสนา แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์เราสมมุติขึ้นทั้งนั้น การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ สามารถสื่อให้เห็นถึงความสำเร็จทีจะเกิดขึ้น เพื่อให้เกิดความสบายใจ และมีกำลังใจทีจะดำเนินชีวิตต่อไป ประเพณีหมายถึง ความประพฤติทีคนส่วนใหญ่ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นต้นแบบทีจะให้คนรุ่นต่อไปปฏิบัติตามกัน ถ้าคนในสังคมคนใดกลุ่มใดก็ตามฝ่าฝืน คนนั้นหรือกลุ่มนั้นจะถูกตำหนิจากสังคม แม้จะมีประเพณีทียึดถือกันในลักษณะนี้ ก็ยังมีประเพณีทีจะเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคมนั้น ๆ โดยเฉพาะศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัตถุประสงค์อารามในประเทศก็สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าพิธีกรรมและความเชื่อ ถ้าหากเกี่ยวข้องกับศาสนาก็จะเป็นเรื่องภาพรวมของสังคม แต่ถ้าหากเกี่ยวกับวิถีชีวิตประจำวันก็จะเป็นเรื่องราวของบุคคล เริ่มตั้งแต่การ เข้าสู่วัยรุ่น การเข้าวัยผู้ใหญ่ การเข้าสู่วัยครองเรือน และสุดท้ายเป็นการเข้าสู่บั้นปลายของชีวิต

สำหรับประเพณีทีเป็นเรื่องราวของหมู่คณะมักจะเป็นความจริงของชีวิต เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ ทีอยู่คู่กับสังคมนั้น ๆ บางครั้งก็แยกไม่ออกว่า สิ่งทีปฏิบัติอยู่ในสังคมนั้นมาจากอิทธิพลของประเพณี หรือเป็นความต้องการของคนในยุคหนึ่งกันแน่ แต่ผลในภาพรวมคือ ประเพณีแสดงความ

เป็นอัตลักษณ์ของผู้ปฏิบัติในกลุ่มคนเดียวกัน พวกเดียวกันเป็นวิถีของกลุ่มชนท่ามกลางความหลากหลายของเชื้อชาติ เช่นประเพณีโยนลูกสะบ้า ประเพณีในวันสงกรานต์ของชาวจังหวัดสมุทรปราการ เป็นประเพณีของชาวมอญ แสดงให้เห็นถึงการกระทำของชาวมอญท่ามกลางคนกลุ่มใหญ่คือ คนไทย ในเวลาปกติทุกชนชาติ ไม่ว่าจะเป็นชาติไหนก็จะร่วมกันอย่างสงบสุข เมื่อถึงเวลาเทศกาลสำคัญของแต่ละชนชาติ ก็มีการปฏิบัติที่แสดงถึงชาติพันธุ์ของตนเองได้อย่างน่าสนใจ

ขึ้นชื่อว่าพิธีกรรมที่ปฏิบัติจนเป็นประเพณี ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ถ้าประเพณีใดอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ก็จะมีลักษณะรัดตัว ในที่สุดก็จะสูญไปไม่ช้าก็เร็ว นี่คือกฎธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย เป็นสิ่งปรุงแต่งขึ้นเป็นสังขาร เมื่อมีสังขารขึ้นแล้วก็เป็นความไม่เที่ยง คือ อนิจจัง แต่ประเพณีก็ยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติถ่ายทอดสืบต่อกันเรื่อยมา เป็นมรดกแห่งสังคมซึ่งอนุชนรุ่นหลังได้รับข้อสืบทอดจากบรรพบุรุษของตนให้เจริญงอกงาม และมีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพการณ์

สรุป

ทุกสังคมต่างมีความเชื่อว่า ประเพณีและพิธีกรรมสะท้อนถึงค่านิยมของสังคมของตนว่ามีความเจริญหรือความเสื่อมในยุคใด ถ้าสมาชิกของสังคมมีการปฏิบัติตาม และพยายามธำรงรักษาประเพณีไว้ไม่ให้อ่อนหาย ก็ถือว่าสังคมนั้นมีความเจริญงอกงาม โดยเฉพาะความเจริญงอกงามทางด้านจิตใจ ผู้คนในสังคมจึงมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความสามัคคี รักใคร่กลมเกลียว เพื่อจะรักษาพิธีกรรมและประเพณีของตนไว้ในทางกลับตรงข้าม สมาชิกในสังคมไม่รักษาพิธีกรรมและประเพณีไม่ปฏิบัติก็จะเกิดการเสื่อมโทรมทางด้านจิตใจ และจะสูญหายไปในที่สุดแต่ความเชื่อและการปฏิบัติไม่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับความเจริญทางวิทยาศาสตร์พิสูจน์ไม่ได้เพราะเป็นประเพณีหรือมีพิธีกรรมที่ขาดเหตุผลในทางวิทยาศาสตร์ สิ่งนั้นจะเป็นเรื่องล้าสมัย ปัจจุบันคนเราค่าสรรพสิ่งเป็นเงินเป็นทอง แข่งขันกันสูงเกิดการตั้งเครียดทางอารมณ์ จึงไม่คำนึงถึงระเบียบ ประเพณีที่บรรพบุรุษได้วางและสร้างสั่งสมไว้ สิ่งที่ดีงามและมีประโยชน์อย่างแท้จริง แต่สามารถรักษาไว้และคงอยู่ได้ จึงเป็นเรื่องน่าคิดน่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งว่าถ้าไม่ปรับปรุงหรือพัฒนาสิ่งที่ดี ๆ อยู่แล้ว ก็คงต้องสูญเสียคุณค่าแห่งพิธีกรรมและประเพณีอย่างแน่นอน

ประเพณีและวัฒนธรรมถือเป็นรากเหง้าของชาติอย่างหนึ่ง ถ้าคนในชาติลืมนึกถึงรากเหง้าของตนเอง ชาติก็จะไม่เหลืออะไรเลยที่เป็นเอกลักษณ์ ความเป็นคนไทยชาติไทยก็จะหายไปด้วย